

Kultuuri digiteerumine Eesti Rahvusraamatukogu näitel

KRISTEL VEIMANN
Eesti Rahvusraamatukogu
teenindusjuht

RIIN OLONEN
Eesti Rahvusraamatukogu
raamatukogusteemi
peaspetsialist

KAIRI FELT
Eesti Rahvusraamatukogu
kogude arenduse osakonna
juhataja

R aamatukogudel on – eriti praegusel infoplahvatuse ajastul – tähtis roll informatsiooni kogumisel, analüüsil, süstematiseerimisel ja korrastamisel. Tänu digitaalarhiivi DIGAR arendamisele ja säilitus-eksemplari seadusele tekib võimalus kujundada Eesti kultuuripärandile ühtne digitaalne ruum.

Tänapäevased tehnoloogiad on avanud meile uued mõttemallid, arusaamine maailmas toimuvast on saanud uue

mõõtme ning informatsiooni jagamiseks, loomiseks ja levitamiseks on kujunenud uued mudelid. Prognooside järgi kasvab digitaalse maailma maht järjest kiiremini ning ei ole kahtlust, et tohtu hulk vabalt kättesaadavat digitaalset informatsiooni mõjutab meid igapäevaselt – nii tööl, kodus, koolis kui ka puhkusel. Inimesed ootavad ja eeldavad, et juurdepääs infole on lihtne, kiire ja võimalikult ulatuslik. Uuenduslikud e-teenused on teinud Eesti tuntuks kogu maailmas, näiteks peame endastmõistetavaks võimalust suhelda riigiga just siis, kui selleks tekib vajadus.

UUED VÄLJAKUTSED. Infoplahvatus on toonud kaasa suure hulga kaootilisust ja küsimuse, kas lihtsalt leitav informatsioon on usaldusväärne. Vajadus toetada inimesi kvaliteetse info leidmisel ja sellele juurdepääsu tagamisel suureneb päev-päevalt. Siin on oluline roll raamatukogudel, kus informatsiooni analüüsitakse, korrastatakse ja süstematiseeritakse, et pakkuda ligipääsu kvaliteetsemale informatsioonile, kui inimene tava-päraste infootsivahenditega ise leiab. Raamatukogud on jätkuvalt usaldus-väärsed, mitmekesised, võrdseid võimalusi pakkuvad ja kasutajate vajadustest lähtuvad inspireerivad keskused. Tehnoloogilised uuendused on loonud raamatukogude töös uusi võimalusi, seejuures ka kohustuse kasutajate ootus-tele vastavate muudatustega kaasas

käia. Loovus ja inspiratsioon saavad tihti alguse uutest teadmistest, seega tuleb just raamatukogudel pakkuda digitaalsele maailmale vastavaid uuendusmeelseid ja kvaliteetseid võimalusi.

Eesti on esimene riik, kus säilituseksemplari seadus kohustab koguma ja säilitama kõiki väljaandeid ka digitaalselt.

Kultuuripoliitika üks suunaandjaid on riiklik strateegiline dokument „Kultuuripoliitika põhialused 2020“, mis sõnastab kultuurivaldkondade eesmärgina kindlustada eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimine läbi aegade, tagada kultuuri hoidmine ja järjepidevus ning kultuurile omane uuenduslikkus ja avatus. Kultuuripärandi digiteerimine ja digitaalse ainestu kättesaadavaks tegemine on vajalik, et soodustada selle eesmärgi saavutamist e-õppes ja e-teenuste loomisel.

Eesti Rahvusraamatukogu kogub, säilitab ja teeb kättesaadavaks olulisema osa Eestis ilmunud või Eestit puudutavatest teavikutest. Eesmärk võimaldada kasutajatele juurdepääs vajalikule teabele, on tänu digitaalsele informatsioonile omandanud uue ja ulatusliku sisu. Rahvusraamatukogu on avatud kõigile külastajaile – meil on 43 000 lugejat ja 3,4 miljonit teavikut. Kogud täienevad järjepidevalt nii traditsiooniliste kui ka e-väljaannetega, aasta-aastalt on suurenenud just digitaalse ainestu maht. Digiteeritud ja digitaalselt sündinud materjali on võimalik kasutada digitaalarhiivi DIGAR kaudu, kust juba praegu leiab üle 30 000 teaviku, sh e-raamatud, digitaalsed kaardid, plakatid, postkaardid, noodid ning auvised (audio-visuaalteavikud).

Eesti rahvusliku kirjavara kollektsioonid on asendamatult allikas paljude erialade uurijatele nüüd ja tulevikus ning selle ülesande edukaks täitmiseks on olulisel kohal koostöö ja uuendusmeelsed strateegilised ettevõtmised. Tulevikku vaatav ja digitaalse maailma suundumustele vastav säilituseksemplari seadus teeb Eestist esimese riigi, kus seadus kohustab koguma ja säilitama kõiki väljaandeid ka digitaalselt.

SÄILITUSEKSEEMPLARI SEADUS.

Alates 1. jaanuarist 2017 kehtima hakkava säilituseksemplari seaduse loomelugu on päris pikk, ulatudes kümne aasta tagustest algatustest 2009. aastal valminud esimese eelnõuni. Tõsi küll, toona oli tegemist veel praegugi kehtiva sundeksemplari seaduse uue versiooniga, mis määratles sundeksemplari kogumise objektina ka väljaannete trükifailid. Tänavu 15. juunil vastu võetud seadus muudab senise sundeksemplaride kogumise korralduse ajakohaseks ja teeb Eestist esimese riigi maailmas, kus kogutakse kirjastajatelt ja filmitootajatelt väljaande/teose loomiseks kasutatud failid kokku seaduse alusel. Seaduse uus nimetus kajastab tunduvalt paremini eesmärki, milleks seadus ellu on kutsutud: eesmärk on meie rahvuskultuurile olulised väljaanded säilitamiseks kokku koguda ning tulevastele põlvetele alles hoida, aga mitte kedagi sundida. Kogudes kokku trükiste algmaterjali ning hoides selle alles digitaalsel kujul, vabastame eestlased tulevikus oma väljaannete digitaalsele kujule viimisest.

Mida uus seadus kirjastajate, trükkodade, plaadi- ja filmitootjate igapäevaelu kaasa toob? Loovutatavate trükiste arv väheneb kaheksalt neljale ning kõik trükised ja heliplaadid ning DVDd tuleb edaspidi saata Eesti Rahvusraamatukokku. Nii muutub Rahvusraamatukogu säilituseksemplaride kogumiskeskuseks, kelle ülesandeks jääb edastada kolm eksemplari väljaannetest viie tööpäeva jooksul teistele säilituseksemplare

koguvatele raamatukogudele – Tartu Ülikooli Raamatukogule, Tallinna Ülikooli Akadeemilisele Raamatukogule ja Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiiviraamatukogule. Heliplaatide ja DVDde säilituseksplariide arv jääb kahele eksemplarile nagu praegu. Niisugune töökorraldus vähendab tööde dubleerimist eri mäluasutustes ning muudab trükikodadele ja kirjastajaile raamatukoguga säilituseksplariide teemal suhtlemise lihtsamaks ja selgemaks.

Seaduse mõju ulatust on isegi raske hinnata, võimalused suurenevad koos tehnoloogia arenguga, kuid kõige olulisem – sisu ja andmed on selleks olemas. Koostöös väljaandjatega saab suurendada erinevates infosüsteemides olevate andmete taas- ja riskasutatavust ning uurimistegevuseks olulist teksti- ja

andmekaevet. Tekib võimalus kujundada Eesti kultuuripärandile ühtne digitaalne ruum, aidates sellega kaasa eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimisele läbi aegade, lisaks luua uuendusmeelseid teenuseid erinevatele sihtrühmadele.

DIGITAALSE ALGMATERJALI KOGUMINE JA KÄTTESAADAVAKS TEGMINE. Trükiste algmaterjali kogumisega hakkab tegelema Rahvusraamatukogu, kellel on selles töös enam kui kümneaastane kogemus. Kui seni edastasid kirjastajad oma väljaandeid Rahvusraamatukogu digitaalarhiivi säilitamiseks vastastikuste kokkulepete alusel, siis alates 1. jaanuarist 2017 hakkab kogu trükitoodangu digitaalne algmaterjal säilitamisele jõudma juba seaduse alusel.

DIGAR

RAAMATUD

PERIOODIKA

PILDMATERJAL

KOLLEKTSIOONID

> PERIOODIKA

PERIOODIKA

Kogu perioodika (755)
 Haridus (92)
 Humanitaaria (34)
 Keel ja kirjandus (29)
 Kunst, muusika, teater, film (28)
 Loodus- ja täppisteadused (15)

Maamajandus ja keskkond (21)
 Meditsiin ja tervishoid (10)
 Sport, turism, vaba aeg (55)
 Tehnika, tööstus, ehitus, IT (23)
 Ühiskonnateadused (110)

Viimati lisatud ajakirjad

Vaata veel

Maakodu ; 2016-09

Maakodu ; 2016-08

Pluss ; 3 2016-07

Я на кухне :
кулинарное приложение

Eesti digiteeritud ja digitaalselt sündinud teavikuid saab kasutada digitaalarhiivi DIGAR kaudu.

Foto: Rahvusraamatukogu

AJALEHTEDE JA AJAKIRJADE SISU AVAMINE.

Riigi kultuuri, poliitika ja ajaloo jäädvustamisel ning ühiskonna ajatleja kajastamisel on oluline roll ka ajalehtedes, ajakirjades ja kogumikes ilmuvatel artiklitel. Raamatukogudes on aastakümnete jooksul tehtud tänuväärset tööd ajalehtede ja ajakirjade sisu avamisel ning kättesaadavaks tegemisel. Samas on see tegevus olnud killustatud, on dubleerivaid

Foto: Rahvusraamatukogu

tegevusi, eri andmebaase jne. Kasutajatel on kujunenud olukorras keeruline leida oma infovajadusele sobiv andmekogu, eelduseks on põhjalikud teadmised info olemasolu ja otsivõimaluste kohta.

Oktoobris 2014 avas Rahvusraamatukogu uudse portaali, mis ühendas bibliograafilise andmebaasi ja täistekstid. See oli võimalik tänu kirjastajate huvile ja eelkõige suurepärasele koostööle Eesti Ajalehtede Liiduga. Eesti ajalehtede digitaalse algmaterjali sujuv laekumine on osaliselt saavutatud juba enne säilitus-eksemplari seaduse rakendumist. See on võimaldanud kujundada kogu maailmas unikaalse teenuse DIGARi Eesti ajalehed, mis juba nüüd sisaldab suure osa Eestis ilmuvatest ajalehtedest (dea.digar.ee), pakkudes kasutajatele juurdepääsu informatsioonile, tagades ja kindlustades samas väljaandjate äritegevuseks vajalikud juurdepääsupiirangud. Failide edastamine on paljudel väljaandjatel juba praegu automaatne ja uue seaduse rakendusega sellesse suuri muudatusi ei lisandu.

Praegu sisaldab DIGARi Eesti ajalehtede portaali kokku üle 1,6 miljoni lehekülje ja ligi 4,5 miljonit artiklit. Portaali võimaldab väljaandeid sirvida, aga ka otsida väljaannetes avaldatut, lugeda artiklite täistekste, lisada artiklitele teemasid, koostada leitud artiklitest nimestikke ning saata neid oma e-postile, jagada leitud informatsiooni sotsiaalvõrgustikes ja palju muud.

DIGARI EESTI ARTIKLID. Säilitus-eksemplari seaduse rakendumisest tulenev digiainese mahu kasv võimaldab Rahvusraamatukogus perioodiliste väljaannete sisu avamist ühtlustada ja dubleerivaid tegevusi veelgi vähendada. See tähendab, et praegusesse DIGARi Eesti ajalehtede portaali suunatakse peale ajalehtede ka ajakirjad ja teised perioodilised väljaanded ning nii kujuneb DIGARi Eesti ajalehtede portaalist 1. jaanuarist 2017 DIGARi Eesti artiklite portaal.

Tänu säilitus-eksemplari seadusele on võimalus luua täiesti uue kvaliteediga

teenus, mis pakub uuendusmeelseid võimalusi nii raamatukogudele sisu kättesaadavaks tegemisel kui ka kasutajatele

Bibliograafilist andmebaasi ja täistekste ühendav uudne portaal on võimaldanud kujundada maailmas unikaalse teenuse.

info leidmisel. Portaalil luuakse võimalused väljaannete sisu täpsemaks avamiseks ehk märksõnastamiseks otse digiaimestu juures. Märksõnastamises saavad osaleda kõik huvitatud raamatukogud ja teised mäluasutused, mis annab võimaluse dubleerivaid toiminguid vähendada mitte ainult Rahvusraamatukogus, vaid terves raamatukoguvõrgus.

2017. aastal jõuab lõpule ka raamatukogude ühistöös koostatud ja kasutajate seas kõrgelt hinnatud Digiteeritud Eesti ajalehtede andmebaasi (dea.nlib.ee) sisu ülekandmine DIGARi Eesti artiklite portaali. Digiteeritud Eesti ajalehtede andmebaas põhineb ühe raamatukogude varasema koostööprojekti raames loodud vanade ajalehtede mikrofilmidel, mille digiteerimise tulemusena jõudsid kasutajateni ajalehtede pildifailid. Otsingut on andmebaasis võimalik teha vaid vähestest andmete ulatustes. Digiteeritud Eesti ajalehtede (aastatest 1821–1944) ligikaudu 1,3 miljonit lehekülge läbivad DIGARi Eesti artiklite portaali ülekandmisel automaatse tekstivastuse ja seega lisandub võimalus otsida ka artiklite tekstidest.

Siiski tuleb silmas pidada, et tulemus ei ole kunagi sajaprotsendiliselt täpne. Täpsuse aste sõltub väljaande trükikvaliteedist ja kujunduselementidest, väljaande füüsilisest seisukorrast mikrofilmimise

hetkel, samuti mikrofilmi kvaliteedist skaneerimise hetkel, skannerist, aga ka tekstituvastuse tarkvarast jne.

Asjast huvitatud entusiastide kaasamiseks automaatselt tuvastatud teksti kvaliteedi parandamisse on DIGARi Eesti artiklite portaalis avatud võimalus kasutajatel endil vanemate (enne 1944. aastat ilmunud) väljaannete teksti parandada. Teksti ei saa parandada portaali anonüümne kasutaja, parandamiseks peab portaali sisse logima.

Uued võimalused Eesti perioodiliste väljaannete avamisel ja kasutajateni toomisel muudavad ka teise raamatukogude ühistöös täiendatava andmebaasi, Eesti artiklite andmebaasi ISE (ise.elnet.ee) koostamist. Praeguseks on andmebaasis ISE 15 raamatukogu koostöös avatud üle 1,8 miljoni artikli. Edaspidi jätkub seal töö raamatukogudes koostatavate erialaandmebaasidega, nt Eesti õigusbibliograafia, Vabariigi Presidendi bibliograafia jne.

Talletatud ressursse saab nüüd ja edaspidi kasutada järjest muutuva maailma vajadustele vastavate teenuste kujundamiseks.

UUED VÕIMALUSED KASUTAJATELE JA VÄLJAANDJATELE. Tõhustamaks juurdepääsu digitaalsele kultuuri-pärandile lisatakse DIGARi Eesti artiklite portaali koopia tellimise võimalus (järgides kõiki raamatukogus selleks kehtestatud reegleid). Eesmärk on tuua koopia tellimise võimalus kasutajatele lähemale ja lihtsustada tellimisprotsessi, võttes kasutusele lihtsama, operatiivsema ja efektiivsema töövoo koopiaste tellimuste lahendamisel.

Meie eesmärk on jätkuvalt teha Eestis ilmutatud infoallikad raamatukogude kasutajatele kättesaadavaks. Digitaalsete võimaluste avamiseks on plaan alustada läbirääkimisi väljaandjatega, et töötada välja eri osapoolte huvidega arvestavad ärimudelid. Kasutajad ja raamatukogud on portaali üles leidnud (tegemist on Rahvusraamatukogu enim kasutatud andmekoguga), kuid tunnevad muret, et paljud väljaanded on nende jaoks suletud.

Väljaandjad saavad loodava DIGARi kirjastajate portaali kaudu rohkem võimalusi määrata oma väljaannetele äritegevuses vajalikke õigusi ja juurdepääsupiiranguid, saada väljaannete kasutamise statistikat jms.

Koostöö väljaandjatega digitaalse materjali haldamisel tähendab mitmepoolset kasu, väljaandjatele tagatakse edaspidi trükise loomiseks valminud digitaalse algmaterjali säilimine ja selle taaskasutuse võimalus. Riigi vaates on oluline, et talletatud ressursse saab nüüd ja edaspidi kasutada järjest muutuva maailma vajadustele vastavate teenuste kujundamiseks. Laieneb võimalus arendada teenuseid ka raamatukogude lugejatele.

LÕPETUSEKS. Digitaalse algmaterjali kogumine ja säilitamine võimaldab viia seniseid teenuseid uuele tasemele või luua sootuks uusi teenuseid ning mitte ainult Rahvusraamatukogu, vaid kogu raamatukoguvõrgu ulatuses. Ei tohi unustada, et digitaalse aine kättesaadavaks tegemine on oluline infovabaduse tagamiseks ühiskonnas. Informatsiooni kättesaadavus aitab edendada majandust ja soodustab sotsiaalset arengut, suurendab kodanike informeeritust ja otsustusprotsessi kaasatust. Koostöös tekib võimalus kujundada uusi e-teenuseid korduvaid tegevusi vältides ja üksteiselt õppides, kindlustades targa riigi toimimiseks vajaliku alusinformatsiooni.